

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSÁNAK FOLYÓIRATA

A TARTALOMBÓL

**Kulturális transzfer Szíria, Palesztina
és Egyiptom között**

Az eucharisztia gyökereiről

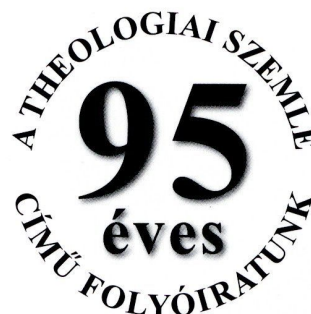
A Trianondiktátum háttérlelkiségéről

A hit magánügy?

Tallóztatás teológus szemmel

Az ószövetségi teológia történetéhez

ALAPÍTVÁ 1925

ÚJ FOLYAM (LXIII)

2020

3

zsoltár vizsgálata után, segítséget nyújtva a zsoltár értelmezésében és annak gyakorlati teológiai megközelítésében.

A kötet utolsó tanulmánya a *Vallás és politika az Ószövetség korában*. Izrael történelmén keresztül, Dávid királytól kezdve mutatja be a vallás és politika viszonyát, egészen a zsidó háborúig. A kötet első tanulmányában szintén írt Jósiasz kultuszreformjáról, ahol nagy vonalakban szólt róla, az ókori Kelet nagyhatalmainak a vallásreformjaival összehasonlítva. Ebben a tanulmányban pedig részletesebben is megismerkedhetünk Jósiasz reformjával. Nem csak azt tudhatjuk meg, hogy ez egy tudatosan előkészített reform volt, hanem annak hatásáról is ír.

[...] a nyolcéves Jósiaszt az 'am há'árec tette királlyá (szemben a bizonyos asszírú udvari emberekkel). Egy nyolcéves gyermek aligha tud dönteni súlyos politikai kérdésekben; márpedig Jósiasz alig várta az asszír nagykirály hatalmát, s rögtön megkezdte programja végrehajtását. Ez a reform aligha lehetett új; a program alapirata, a deuteronomiumi törvény (legalábbis az 5Móz magja) szintén nem volt új, hiszen jó része a Szövetség könyvének átdolgozása, kiegészítve egy sor elemmel, amit északi léviták hoztak az elbukott Izraelből Júdába – és persze a kultuszcentralizáció gondolatával. Az asszírellenesség, a nemzeti függetlenség gondolata központi jelentőségű a deuteronomiumi reformban.⁴

A reform azonban (szemben az első tanulmányban is bemutatott ókori nagyhatalmak reformjaival) nem bukott el a

király halálával. Nem, a reform nem állt meg, hanem még a babiloni fogságban is tartott. A szerző rávilágít arra, hogy a Deuteronomiumi Történeti Mű politikai történetírásként is elképzelhető.

A kötetben még számos tanulmány olvasható, csupán néhányat megemlítve: *Cádókiták és főpapok*, Ámós és a Könyv, *A kiválasztás-teológia a 20. századi protestáns teológiában*, *A felülírt Manassé*.

Az *Ószövetségi teológia történetéhez* tanulmányai olvasmányosak és számos szempontból mutatják be az ószövetségi teológia történetét. A témák izgalmasak, alaposan kifejtettek és a különböző szempontú megközelítések segítenek egy átfogó képet adni az Ószövetség teológiai történetéről. Az előszóban megfogalmazott cél, hogy bemutassa az ószövetségi teológia témái mai társadalmi kérdésekben való releváns voltát, megvalósult a kötetben. A Károli Könyvek ismét egy kiváló tanulmánykötetet adott ki, amit ajánlok minden Ószövetséggel tudományos szemszöggel foglalkozónak, és azoknak is, akik csupán érdeklődnek az Ószövetség iránt.

Tóth Márta Dóra

JEGYZETEK

¹ 10. – ² 10. – ³ 151. – ⁴ 198.

TARTALOM

A FŐSZERKESZTŐ JEGYZETE

BÓNA ZOLTÁN:
A Covid-19 130

SZÓLJ, URAM!

PAPP JÁNOS:
Érték a normalitás 131

TANÍTS MINKET, URUNK!

CSABAI ÁGNES:
Kulturális transzfer Szíria, Palesztina
és Egyiptom között 132

BAKOS ISTVÁN:
A démonhit pasztorálpaszichológiai szemlélete
a jósiai kultuszcentralizációs törekvések előtt 138

BLÁZY ÁRPÁD:
Az eucharisztia gyökereiről 146

TIKÁSZ ÁBEL:
Református ígéhirdetés a 20. századi
magyar lelkészregényekben 155

BACSÓ BENJÁMIN – JÓFÖLDI SZILÁRD AMADÉ:
A magyar baptista ifjúság néhány jellemzője
és missziológiai kérdései 161

BERÉNYI GYÖRGY:
A neoprotestánsok és a nemzetközi egyházi
szervezetek kapcsolata 167

KITEKINTÉS

BÓNA ZOLTÁN:
A Trianondiktátum háttérlelkiségéről 173

BOGNÁR GERGELY:
Mit üzen az idő? 175

LABORCZI PÁL:
A hit magánügy? 178

PÁKOZDY LÁSZLÓ MÁRTON:
Mi Sámsonnal emlékezünk 181

ÖKUMENIKUS SZEMLE

CSELÉNYI ISTVÁN GÁBOR:
Az eucharisztikus egyháztan
és az ökumené 183

KÖNYVSZEMLE

SZIGETI JENŐ:
Tallóztatás teológus szemmel 186

CSOHÁNY JÁNOS:
Ötvös László:
A békési egyházmegye története 189

TÓTH MÁRTA DÓRA:
Karasszon István:
Az ószövetségi teológia
történetéhez 190

Református igehirdetés a 20. századi magyar lelkészregényekben

„Templomunk Kálvin-templom,
Nincs benne cifra oltár,
A textus ma is Jézus
Épen úgy, mint húsz éve.”¹

E tanulmány a 20. századi magyar lelkészregényekben fellelhető református igehirdetések összegyűjtésére, rendszerezésére vállalkozik, megvizsgálva Makkai Sándor *Holttenger*, Nyíró József *Az én népem*, Szabó Dezső *Az elsodort falu*, Rákosi Viktor *Elnémult harangok*, Sükös Pál *A keskeny úton*, valamint Móricz Zsigmond *Fáklya* és *A galamb papné* című regényeit. A szerzők közül kiemelkedik Makkai Sándor (1890–1951) alakja, akinek teológiai írásai egyfajta zsinórmértékként segítették az elemzett regények igehirdetéseinek vizsgálatát. A vizsgált regények egyszerre fejezik ki a racionális-liberális teológiai korszak alkonyát, s egyszerre előlegezik a történelmi kálvinizmus hitvalló igehirdetéseit, és a Ravasz László (1882–1975) által eszközölt homiletikai megújulást.

This study aims at collecting and analysing the reformed preachings that can be found in the Hungarian reformed pastor novels of the 20th century, including *Holttenger* by Sándor Makkai, *Az én népem* by József Nyíró, *Az elsodort falu* by Dezső Szabó, *Elnémult harangok* by Viktor Rákosi, *A keskeny úton* by Pál Sükös, *Fáklya* and *A galamb papné* by Zsigmond Móricz. The novelist Sándor Makkai's (1890–1951) theological works served as a theological and homiletical guideline in the study and analysis of the preachings in the novels. The pastor novels reflect both the end of rational-liberal theological age and the start of historical calvinism, when László Ravasz (1882–1975) started a new homiletical movement in the Hungarian Reformed Church.

Bevezetés

Tanulmányomban a 20. századi magyar lelkészregényekben fellelhető református igehirdetések összegyűjtésére, rendszerezésére vállalkozom. Szeretném megrajzolni azt a képet, amely a református igehirdetésről él a magyar irodalomban, s erre a képre homiletikailag, teológiailag is reflektálni. A lista nyilvánvalóan nem lehet teljes,² de helyet kapott Makkai Sándor *Holttenger*,³ Nyíró József *Az én népem*,⁴ Szabó Dezső *Az elsodort falu*,⁵ Rákosi Viktor *Elnémult harangok*,⁶ Sükös Pál *A keskeny úton*,⁷ valamint Móricz Zsigmond *Fáklya*⁸ és *A galamb papné*⁹ című regénye.

Irodalmi szempontok

A szerzők mindegyike, akár kultúrprotestáns megfontolásból, akár személyes elköteleződésből, de kötődik a református egyházhoz. Mindannyian falusi környezetben helyezik el hőseiket, gyakori a külhoni, leginkább erdélyi környezet. Céljuk túlmutat egyetlen lelkészsors megfestésénél, hiszen egy egész közösség, s némely esetben az egész magyarság sorsa tükröződik a főhősök alakjából. Az elemzett regények nem tipizálva vagy idillikusan ábrázolják hőseiket, hanem céljuk, hogy a „modern szellem világításában láttassák a protestáns lelkész működését,”¹⁰ és tudatosítják, hogy „a lelkész oly társadalomban él, mely politikai, gazdasági és eszmei harcok viharától harsog, melyek az Isten szolgáját is a küzdelmes élet porondjára szólítják és nem egyszer szét is marcangolják.”¹¹ Ezért sem szerepel a tanulmányban Baksay Sándor *Pusztai találkozás*¹² című elbeszélésfüzére, mely sokkal inkább tekinthető a hosszú 19. század utolsó református vonatkozású regényének, mintsem a 20. század első próbálkozásá-

nak, hiszen ábrázolásmódját tekintve túl stilizált, és inkább a dicsőséges, semmint a küzdelmes lelkész-sorsot állítja olvasója elé.

Homiletikai szempontok

Az elemzendő prédikációkkal szemben nem támaszthatunk kortárs homiletikai elvárásokat. Akkor járunk el bölcsen, ha az adott homiletikai-történeti kontextust figyelembevéve vizsgálódunk. Ebben segítségünkre lehet Makkai Sándor (1890–1951) 1925-ben megjelent rövid írása *Az igehirdetés válsága*¹³ címmel, melyben a későbbi erdélyi püspök, teológiai tanár összegzi a kor igehirdetői gyakorlatát, s javaslatokat tesz a megújulásra. Ez az írás a regények keletkezésének történeti kontextusában keletkezett, a regényírók egyikének tollából való, így reális kritériumok támaszt az igehirdetésekkel szemben. Makkai vallja, hogy „az igehirdetésnek lényege (1Kor 1,23) a keresztről való beszéd, a megfeszített Krisztus hirdetése, és homiletikája (2Pét 1,16–21.) Krisztussal, a szent hegyen való együttlétből, az ő dicsőségének tanúságából származik, s nem mesterkéltségek áll.”¹⁴ Makkai szomorúan szemléli, hogy a prófétai beszéd és élet válságba jutott; hogy az igehirdetések nem személyes élményen alapulnak, és az igehirdetés elszakadt a szenvedő, küzdő mindennapi élettől. Vallja, hogy a szónoki igehirdetések kora lejárt, s a természetes, életteli beszéd éri el a gyülekezet szívét, nem a szónokiság meddő törekvése. Hiszi, hogy a prédikáció egy dráma csúcspontja, amelyben a kegyelmes Isten és a bűnös ember találkozik utóbbi épülésére.

Ezek a kritériumok adnak keretet vizsgálódásunknak, miközben nem feledhetjük el, hogy többségében nem lelkipásztorok tollából származó prédikációkat olvasunk, hanem voltaképpen református ígéhallgatók fejezik ki véleményüket

egyházuk igehirdetési gyakorlatáról irodalmi eszközökkel. Tehát a feladatunk nem abban áll, hogy az írók homiletikai hozzá nem értését bizonyítsuk, hanem egyszerűen összevetjük a fent ismertetett teológiai-homiletikai állásfoglalást az igehallgatók véleményével is. Egyszerűen szólva, most az igehallgató áll a szószéken, és a kor prédikációit mondja, számunkra pedig lehetőség nyílik összehasonlítani a két véleményt.

Igehirdetői alakok

Rákosi Viktor lelkésszentelési jelenete szinte iskolapéldája a Makkai által megrajzolt igehirdetési válságnak. Az ábrázolt istentiszteleten a régi kor ábrándjait kergető püspök retorikus igehirdetése hangzik, miközben a padokban evangéliumi lelkületű lelkészeket, a templom falain kívül pedig a 20. század eleji forrongó, nacionalista Erdélyt látjuk. A szószék valósága nem metszi a gyülekezet valóságát, mert az igehirdetés tartalmát „nem a mai kor és a mai ember tényleges lelki szükségletei irányítják és alkotják anyagát.”¹⁵ Ezért fohászkodik így a püspöki szolgálat alatt a regény főhőse: „nyisd ki, óh, főpap-atyám, szemedet és lásd meg ezt a dühös tengert, mely szigetünket ostromolja... Halld meg bösz ordítását... erről beszélj nekünk, gyöngé csónakosoknak, kik kiszállandók vagyunk az óceánra...”¹⁶

A lelkésszentelésen elhangzik egy másik prédikáció is, melyet olvasva közelebb jutunk a kor igehirdetői képéhez: „És beszélt, hogy a ifju papokhoz, szolgatársaihoz az Urban. És elmondta, hogy a jó papnak földadata tanítani, nemcsak a templomban, a szószéken, hanem kint az életben példájával is. Süriün citálta Pál apostol leveleit. Hivatkozott az Ildvezítőre, a ki nemcsak hirdette, hanem gyakorolta is a szeretetet és az alázatosságot. Nemcsak hirdette az Atya akaratát, hanem életével be is töltötte azt. (...) A öreg pap pedig száraz hangon figyelmeztette a papokat, hogy a tanításhoz tudomány és buzgóság is szükséges, mert a ki másokat tanítani akar, annak a tudást nem lehet nélkülöznie. Az iskola csak a tudás alapköveit tette le. Tanulják különösen a bibliát, mely nem emberektől, de Istentől nagyon, nem elmuló, de örökkévaló.”¹⁷

A liberális teológiai kor lenyomatát viselő, Jézus szeretetét és alázatát, mint erkölcsi példát hallgatósága elé állító prédikációval van dolgunk. Habár számtalan szakaszt idéz a Szentírásból, a készületlenség¹⁸ érzetét kelti, hiszen nem a bibliai textusok szabad citálásától lesz egy igehirdetés ige- és textusszerű, hanem az ige mélységétől és evangéliumi átéltségétől. Leginkább a gyülekezetszerűség szempontjának akar megfelelni az igehirdető, de a személyes tanácsok így csak üres közhelyekként hangzanak. Ezt a hiányérzet fogalmazza meg a főhős is, miközben így imádkozik az igehirdetés alatt: „Világosítsd meg, óh, hatalmas Isten, az általunk követendő utat, mert sötétben botorkálunk s veszendőbe megy az evangéliumi vallás!”¹⁹

A Rákosi Viktor-féle lelkésszentelés második prédikációja, illetve Makkai regénye ugyanazt az igehirdetői alakot festi meg: a retorikus falusi prédikátort. A Holttengerben is felbukkanó lelkésztípus már kolozsvári esperesként szolgál, s bátran szónokol „a kikelet szépségéről s a hazaszeretet csodáiról,” s igehirdetői hitvallását úgy summázza, hogy: „a prédikációban, meg mindenütt, ahol a szádát kitátod, csakis a szeretetről beszélhetsz, mert arról ismerik meg az emberek, hogy Jézus tanítványa vagy.”²⁰ A regénybeli esperes magát gyakorlatias embernek tartva, számtalanszor hangoztatja,

„hogy ő a maga részéről minden elméletet otthagytott annak idején a teológián, még a zsidó bibliáját is elásta papi vizsga után a teológia kertjében, hogy semmiféle tudományos kísértetbe ne eshessék s csakis gyakorlati igazságokat prédikált.”²¹ Ezek a prédikációk így semmiképpen sem „a rendszeres csendes órák, az imaélet, a folytonos tanulmány, az önfegyelem és önátadás bizonyoságtévő életgyakorlatából”²² születhettek, s Makkai meg is nevez két postillaszerzőt, akiknek munkáiból szemezget a regénybeli esperes az igehirdetésre való készülés helyett. A következőkben megvizsgáljuk ezeknek a gyűjteményeknek a keletkezési körülményét, valamint teológiai háttérét, így még közelebb jutunk a 20. század első évtizedének igehirdetési gyakorlatához.

Prédikációs kötetek

Az egyik szerző Révész Bálint (1816–1891) teológiai tanár, püspök. Debrecenben született, itt is végezte a teológiát, majd Berlinben, Lipcsében, Heidelbergben és Bázelen volt peregrinus diák. 1844 novemberében lett a debreceni gyakorlati tanszék első vezetője, az egyházi beszéd és a homiletika professzora.²³ Tanársága egy új korszak kezdetét jelzi a kollégium életében, ekkor vezették be a Theologicum Seminarium rendszerét, s így a lelkési szolgálatra készülő diákok egy három esztendősen intenzív „specializációban” részesültek. Révész Bálint a belépő és a kilépő évfolyamnak homiletikát, a második évfolyamnak pedig liturgikát oktatott.²⁴ Megírta, bár ki nem adta saját homiletikáját, amely Csiky Lajos professzor 1886-ban megjelenő *Imádságtan* című könyvében, csak hivatkozás szintjén maradt az utókorra.²⁵ Révész Bálint tizenegy éven át töltötte be teológiai hivatalát, később debreceni lelkipásztor, esperes, főjegyző, királyi tanácsos lett, majd 1872-től haláláig a tiszántúli egyházkerület püspöke.²⁶ A közkedvelt professzornak és prédikátornak számtalan posztumusz igehirdetési kötetet jelent meg, ezek egyike lehetett a regénybeli esperes által használt gyűjtemény. Makkai itt az ünnepi-évszaki,²⁷ az alkalmi,²⁸ a halotti²⁹ vagy a szertartási prédikációkat tartalmazó gyűjtemények egyikére utalhatott.

A másik említett gyűjtemény szerzője Gulyás Benő, mezőcsáthi református lelkipásztor, akinek legalább három gyűjteményéről tudhatunk. Egyházi beszédei 1889-ben,³⁰ 1892-ben³¹ és 1898-ban jelentek meg.³² Egyik pályatársa közepes tehetségként jellemezte, aki szorgalmával és őszinteségével „megduplázta a rábízott egy-két talentumot.”³³ Nem volt önálló szellem, gyakran vett át gondolatokat, melyeket sajátjaival díszített, viszont ezt sosem tagadta, s a *Ravatalnál*³⁴ című posztumusz kötet előszavában magyarázatot is találunk erre: „Fölkérem lelkészársaimat, hogy ha olyat találnak akár az imádságok, akár a beszédek között, melyet már mások előbb megírtak: ne annak tulajdonítsák, mintha én idegen tollakkal akarnék ékeskedni, hanem tisztán csak annak, hogy az általam használt könyvek időközben eltűnének: az ily egészben való vagy részleges átvételt nem tudtam munkámból kihagyni.”³⁵ Egyházi beszédeinek harmadik kötetét nem fogadták kitörő örömmel, s a Dunántúli Református Lapban megjelenő könyvismertetés felületesnek és hatástalannak bélyegzi Gulyás Benő prédikációit: „a legtöbb olyan, mint a színes pillangó, míg látjuk, halljuk – addig szép, addig gyönyörködtet; de ha eltűnik, hát eltűnik úgy, hogy a hallgató nem igen tud számot adni magának arról, a mit látott és hallott.”³⁶ Az evangéliumi erőt, mélységet és bensőségességet kéri szá-

mon leginkább a kritika,³⁷ s ez nem is véletlen, hiszen a 19. század végi homiletika történet racionalista-liberális ígéhirdetési között evangéliumi, ígészert szolgálókat csak elvett találunk.

Prédikációs gyűjteményre Móríc Zsigmond is utal *Fáklya* című regényében. Az elbeszélés fiatal lelkésze egy alkalommal temetési szolgálatra készül, és ekkor kerül elő Verestói György (1698–1765) lelkész, tanár, erdélyi püspök *Holtakkal való barátság*³⁸ című kötete. A huszonhat gyászbeszédet tartalmazó gyűjtemény posztumusz jelent meg először 1783-ban, és erdélyi méltóságok, főrendek halálakor elhangzó prédikációkat tartalmazott.³⁹ A regénybeli lelkipásztor képeket, szókapcsolatokat ír ki a gyűjteményből, megjegyzéseket fűz a prédikációkhoz, így tárul fel az egykori erdélyi püspök prédikációinak világa. „Nem csoda, hogy a Verestói uram oly kedves és szeretett prédikátor vala: ma is gyönyörűség vele haladni. (...) megfiatalodva olvassa s olvassa a furcsa orációkat, melyek egyesítik magukban a mai napilapoknak újságadó híreit, a tárcarovat szellemességét, a vezércikk politikai irányítását s mindent, amit ma íráson át nyer a közönség...”⁴⁰ Az Erdélyi Fejedelemség bukása után fellángoló ellenreformációban a protestáns közösségeknek a halotti prédikáció volt az egyetlen nyilvános megszólalási lehetősége.⁴¹ Magát a teológiai kontextust tekintve, Verestói György munkásságát a racionalizmus, mint a felvilágosodás korának egyik szellemi áramlata jellemezte, s így ezzel magyarázható a prédikációkban megjelenő „komoly természettudományi ismeretek” és a „napilapoknak újságadó hírei.”

Beiktató istentiszteletek

A 20. századi magyar irodalom három beiktatási istentisztelete közül, a Makkai Sándor által ismertetett prédikáció egészen egyedülálló. Itt egy új prédikációs alakzattal van dolgunk, mely az evangéliumi tartalmat megőrizve új formában jelentkezik. Fekete Károly ismertetési doktori disszertációjában⁴² az egykori erdélyi püspök egyik homiletikai csúcsteljesítményét, az evangélium szekuláris interpretációjának egyik korai kísérletét. 1928 januárjában a Kolozsvári Református Nőszövetség alkalmain hangoztak először ezek az „előadások” Az *elátkozott óriások*⁴³ címmel, mely mai értelemben egyfajta evangelizációs sorozatnak tekinthető. A beszédek felépítése eltér a hagyományos, a korban szokványos prédikációktól, egyrészt nélkülözi a kánaáni nyelvet, és friss szókapcsolatokkal él. Másrészt egy új szerkezetet használ, melyet Fekete Károly összegez. Makkai először lényegre törően exponálja a témát, majd személyes tapasztalatok révén felállít egy diagnózist. Ezután felvillantja az igei megoldást, kitágítja a perspektívát a megoldás szükségszerűségével és kivitelezhetőségével, végül új definíciót alkot.⁴⁴ Makkai ezt a formát adja főhőse szájába, mintegy proklamálva ezzel az ígéhirdetés megújításának szükségességét.

A fiatal lelkész ihletetten, teljes átszellemültséggel prédikál az 1 Mózes 5,24. alapján: „És mivel Énókh Istennel járt vala, eltiünék, mert Isten magához vevé.” A regény tömörített, mégis teljes prédikációt közöl. A fent ismertetett szerkezeti elemeket magyarázatként jelenítettem meg az ígéhirdetésben.

EXPONÁLÁS:

„Kedves Atyámfiai! Ajándékot hoztam nektek, mellyel Isten az ifjúságot áldja meg: a nagyratörést.

DIAGNÓZIS:

Tudjátok-e, hogy nagyot csak ezekben a kicsi falukban lehet művelni, ahonnan messze van a festett világ, a lármás törtetés, a rothadó civilizáció villódzása, ahol közel az ég, a csillagok, Isten?! Tudjátok-e, hogy ti abban a légkörben éltök, ahol a mezők lilioma, az ég madarai, az elveszett juh nagyobb igazságokról beszél, mint a legnagyobb világváros minden látnivalója?

IGEI MEGOLDÁS:

Mikor Isten a legnagyobbat cselekedte az emberért, nem Rómában jelent meg, hanem Galilea szegény falucskái között. Milyen öröm és büszkeség, hogy nekünk olyan környezetben kell élnünk, amelyben a nagyság királya, az igazi falusi csoda, a mi Urunk élt!

PERSPEKTÍVA:

És tudjátok-e, kedves atyámfiai, hogy mi a nagyság titka? Eltűnni a világban, mert Vele akarunk járni. Aki Istennel jár, annak meg kell halnia e világra nézve. De ez nem azt jelenti, hogy el is veszünk a világ számára. Istennel való titkos járásunk csodálatos következményekben fog kinyilvánulni, Új nemzedék sarjad a földből, ahol a falusi lelkipásztor Istennel jár, Új nemzedék tele a természet illatával, a romlatlan lélek tisztaságával, felfegyverezve a meg nem fertőzött ész hódító acéljával. Mint a megújulás patakja, ömlik a beteg világ sebeire. Eltűnve a világ szeméi elől, fáradhatatlanul, teljes önátadással Istennel járó titkos erők: a falusi lelkipásztorok hordozzák a nagy jövődőt.

ÚJ DEFINÍCIÓ:

Az igazi lelkipásztor élete ennyi: Eltűnt. Istennel járt. Isten magához vette. És nemcsak én, hanem ti is híveim, ha Istennel akartok járni, meghaltatok a világra nézve és a ti életek el van rejtve Krisztussal együtt az Istenben. De ha ővele éltök, Neki engedelmeskedtek, ha megtanuljátok Tőle a szelíd és alázatos szeretetet, majd, ha a mi dicsőségünk, a Krisztus, megjelenik, ti is ővele jelenetek dicsőségben.”⁴⁵

Az ígéhirdető nem esik a lelkészbeiktatásokkor szokványos „programbeszéd”⁴⁶ hibájába, teljesen közérthető, szolgálata nélkülözi a teológiai terminusokat. Ügyesen egyensúlyoz az ige, az ígéhallgató és az ígéhirdető között, szívből szól, s a gyülekezetet akarja építeni. Az ígéhirdetés krisztusközpontú, s ezért is kap ilyen visszajelzést: „Megértettük, hogy miképpen Krisztus urunk leszállott a földre, tiszteletes úr is a nagy tudományból le akar szállani közénk, hogy velünk éljen. Mi biza rossz emberek vagyunk, de javítson meg Krisztus nevében. Azt kívánom, hogy ha látjuk a tiszteletes urat, gondoljunk Krisztusra.”⁴⁷

A lelkészbeiktatás tematikáját megtalálhatjuk Nyíró József *Az én népem* című novellafüzérében. Az első fejezet beiktatási epizódja csak az ígéhirdető belső vívódásait tartalmazza. „A pap egyszerre megérezte, hogy a szépen megírt, nagyhatásának szánt prédikáció színtelenné válik a zsebében. Ezek az emberek nem a Pál apostol közönséges leveleidnek teológiáját várják, hanem biztatást, erőt, haldokló életük újra lábra segítését. felesége felmosolygott hozzá urára büszke biztatással, de ő elfordította fejét és hatalmas hangon szavalni kezdte a betanult beszédét.”⁴⁸ Makkai fogalmaival élve nem történik „tényleges lelki találkozás”⁴⁹ a gyülekezet és Isten között, a fiatal lelkipásztor előre érzi ennek hiányát, mégis a retorikus utat választja.

Hasonló helyzettel találkozhatunk Sükös Pál *A keskeny úton* című lelkészregényében, ahol a fiatal lelkész Pál apostol athéni beszédéről prédikál, s hivatását abban látja, hogy az Ismeretlen Istent megismertesse a gyülekezettel: „Akit ugyan felkerestek imádságokkal, magasztaltok énekekkel, de igazán mégsem ismeritek, az Ismeretlen Istent, a Biblia Isténét.”⁵⁰ Az igehirdetést komoly egezetikai munka előzi meg, azonban az igehirdető nem veszi figyelembe, hogy Pál athéni beszédének a hangsúlya nem az Ismeretlen Istenen van, ez csak *captatio benevolentiae*, Pál célja Krisztus halálát és feltámadását megismertetni az athéniakkal. Ez a hangsúlybeli eltolódás okozza a szolgálat sikertelenségét, hiszen a Makkai által is szorgalmazott „megfeszített Krisztus” hiányzik a prédikációból. Mivel nem krisztusszerű a prédikáció, nem lesz gyülekezetszerű sem, mert általános vallási és filozófiai fogalmaknál maradván nem reflektál a gyülekezet szükségére.

A Nyíró és Sükös által ismertetett két igehirdetés közös jellemzője, hogy a fiatal lelkészek buzgalma, elhivatottsága, teológiai ismereteik mélysége ellenére sem történik meg a dráma, „a bűnös ember találkozása a kegyelmes Istennel.”⁵¹ Másrészt mivel igehirdetésük nem személyes élményen alapszik, nem tudnak elszakadni az elméleti megközelítéstől, így nem ismerik fel a helyzet kívánta szükséges szót.

Az igehirdetés hatalma

Makkai Sándor írja, hogy „Egyházunk az Ige egyháza és lelkészeink *ministri verbi divini*.”⁵² A következőkben az igehirdetés hatalmával való élésre és visszaélésre láthatunk példákat, s a homiletikai elemzés közben kirajzolódik, hogy miként hangzik pszichologizálás, politikai beszéd vagy egyháztörténeti előadás Isten Igéje helyett.

Rákosi Viktor regényében a főhős elhivatottan, betegágyát otthagyni megy nagypénteken szolgálni, mondván: „Megyek prédikálni az Ur Jézusról, a ki megváltott minket a szenvedésektől...”⁵³ Az író szándéka az igehirdetés meggyőző erejének hangsúlyozása, és azzal is érzékelteti az emberfeletti teljesítményt, hogy az igehirdetés végén a lelkész ájtultan esik össze. Rákosi Viktor itt egy teljes igehirdetést közöl, melyből valóban erő sugárzik:

„Végigtekintek a hívők fekete tömegén és csupa idegen arc néz rám. Egy ismerős vonást nem látok sehol, nem ismerem életeteket, szenvedéseiteket, örömeiteket, vágyaitokat. Nem tudom, hogy micsoda bűnötöket imádkoztatok le, nem tudom, hogy micsoda óhajotok beteljesüléséért könyörögtök... De óh, keresztény társaim, bizony mondom nektek, jól tettétek, hogy Jézus Krisztus kinszenvedéseinek és keresztrefeszítésének napján lelketek fájdalmát én rám, gyarló ismeretlenre bízátok, hogy az Ur számolya elé kalauzoljam. Mert én a bánat testvére vagyok, fejemen töviskorona, szivemben dárda. Én tölem a föld meztagsadta melegét, a nap világosságát. Az én tavaszom téllé vált, az én szívem jéggé dermedt. Az én virágaim elhervadtak, az én ételeim méreggé váltak. Engem a földhöz immár nem fűz semmi, érzéketlenül állok itt, mint az országúton az utmutató, de mint ez, mutatom az ösvényt az örök élet kútfeje, minden bűnök bocsánata: az Isten felé. Jertek, ti anyák, kik egyetlen gyermekeket ravatala fölött minden könnyeteket elsírtátok. Én megvigasztallak és veletek imádkozom. Jertek, ti tört szívek! Jertek, ti szétfuzott remények! Jertek, ti sárbafult illúziók! Boruljunk le Isten egyszülött fia előtt, imádjuk őt, ki megtanított bennünket

békén tünni szenvedéseinket. Óh, ha a földi bánat örömmé válnék: de boldog lenne egyszerre a világ! Ámen!”⁵⁴

A fenti igehirdetést vizsgálva felmerül az „önmagát prédikálja” kérdés. Pál apostol írja: „Mert nem önmagunkat hirdetjük, hanem Krisztus Jézust, az Urat, önmagunkat pedig mint szolgáitokat Jézusért.” (2Kor 4,5) Ezzel szemben itt az igehirdetés középpontjában az igehirdető személyes fájdalma és veszteségélménye áll, bármennyire is átéltnék hat a beszéd, nem evangéliumi igazságok sorával, hanem a személyes élettörténet bibliai illusztrációjával van dolgunk. Textust nem is közöl az író, s a cél nem Krisztus, hanem az igehirdető fájdalomának ábrázolása, és a hallgatóság biztosítása az együttérzésről. Ráadásul a „fejemen töviskorona, szivemben dárda” kifejezés felveti a blaszfémia gyanúját, bármennyire is szemléletes, önmagát azonosítja Krisztussal. Az igehirdetés célja így nem a gyülekezet és Isten találkozásának megteremtése, mely Makkai szerint az egyetlen releváns dráma, hanem „a kereszt alatt való megállás” az igehirdető személyén és élettörténetén keresztül. Ez a közvetítő szerep nem igazán egyeztethető össze a reformatori egyetemes papság elvével. Makkai szerint fontos, hogy „az igehirdető határozott hittani és világnézeti meggyőződés alapján álljon s a Szentírás tanulmányozásában a Kálvin Intitúciójának és a ref. Confesszióknak irányítását kövesse, amelyeket teljes alapossággal magáévá kell tennie.”⁵⁵ Bármennyire is szenvedésorientált prédikációval van dolgunk, a kereszt nem egyéb, mint a szemlélődés tárgya, s nincs szó a kereszt botrányáról, s annak egyedül üdvözítő voltáról. A kereszt csak szimbólum, a szenvedés mintaképe. Ez a liberális teológia sajátja: Jézus élete és halála nem egyéb, mint erkölcsi példa, ebben az esetben csak útmutató a szenvedésben. Érezhető az írói szándék, hogy átélte, a hallgatósághoz szóló igehirdetést adjon főhőse szájába, viszont az evangéliumnak tűnő igehirdetés üres pszichologizálás marad.

A fiatal lelkész egy másik szószéki szolgálatát ábrázoló epizódban is találunk hasonló inkonzisztenciát. A szerző ismét nagyhatású igehirdetést készít, ellenben műfaját tekintve nem lehet egyéb, mint egyháztörténeti előadás, ahol a főhős a „külföldi protestánsok vallásosságáról, hatalmáról és erejéről beszélt. Áttért aztán az erdélyi fejedelmek korára és elmondta a hazai protestánsok küzdelmeit, szenvedéseit s mai állapotát.”⁵⁶ A fiatal lelkész személyes élményével színesíti prédikációját, feladatot adva gyülekezetének: „Vegyétek úgy, keresztény társaim, hogy mi itt egy régi magyar várnak utolsó ép bástyáját védelmezzük. Tartsunk össze, szeressük egymást, vigyázzunk, örködjünk, hogy az ellenség erőit ne vegyen rajtunk.”⁵⁷ Makkai is kiemeli az igehirdetés „nemzetfenntartó és kultúrtenyező voltát,”⁵⁸ azonban ez kizárólag az isteni program kritériuma alatt történhet, s nem nyerhet elsődleges funkciót.

A református panteonban találhatjuk a debreceni kollégium egykori diákját, a lelkészunoka Móricz Zsigmondot (1879–1942). A *galamb papné* című kisregénye egy református lelkész és egy elszegényedett úrikisasszony házasságát meséli el. Homiletikai szempontból az igehirdetés társadalmi funkciójára találunk utalást: „Falusi ember, aki él gond és gondolat nélkül, vasárnap nagy tisztálkodást rendez, s eljön a templomba, ahol ilyen megnyugtató és okos beszédek lehet hallani. Ez volt Magyarország félezer éven át, miért ne volna elég neki ez a Magyarország erre a rövid emberéletre.”⁵⁹ A megnyugtató és okos beszédek képe erős kritika az igehallgató részéről, és egészen valóságossá válik Makkai vélelme az igehirdetés válságáról. A 20. századra „az igehirdetés egy külön, templo-

mi világ”⁶⁰ része lett, mert nem tudott túllépni a népegyházi keretein. Próféta szellem, evangéliumi lelkiület, ige- vagy krisztusszerű, ébresztő prédikációk helyet, a móríci regényvilág Thorsa Ábrist találjuk, aki „oly gépies nyugalommal állott fel a prédikáció végén, mint a többiek. Már egészen beletalálta magát ebbe a hangulatba s ebbe az életbe”⁶¹

Szabó Dezső *Az elsodort falu* című regénye a prédikáció hatalma és felelőssége témakörben jelentős kritikát fogalmaz meg. Az ábrázolt istentisztelet előzménye a lelkipásztor elleni szervezkedés, így az érintettek árgus szemmel várják az igehirdetésben elhangzó válasreakciót. Bár a regény itt nem közöl teljes prédikációt, mégis figyelemreméltó az a néhány megjegyzés, amit megtudhat az olvasó. Az igehirdetés textusa: „Boldogok azok, akik háborgatást szenvednek az igazságért, mert övék a mennyeknek országa.” (Máté 5,10). Egy három pontos sermo hangzik el, az első pontban a megölhetetlen igazságról, a másodikban az igazság ellenségeiről, végül az igazság győzelméről beszél. Habár a forma megfelel a tételes beszéd követelményeinek, a tartalom felvet néhány kérdést. Egyrészt az igazság fogalma kifejtetlen marad, csak utal rá, nem nevezi meg konkrétan, s így az igehirdetés inkább szól a lelkes személyes sértettségéről és szenvedéséről. Önmagát prédikálja, nem az evangéliumért küzd, hanem bírósági tárgyaláshoz hasonlóan védi magát, s minden retorikus eszközt bevet a siker érdekében. Ezért is olvassuk az igehirdetés végén: „Az ámenkor a nép nagy felmozdulásán lehetett látni, hogy itt, e sok egyszerű lélek előtt megnyerte a pert.”⁶² A Makkai által megfogalmazott személyes átélés itt személyeskedéssé silányul.

„Ugyan micsoda megkötöttsége van egy kálvinista papnak a mondatok terén?” – teszi fel a kérdést e fenti igehirdetés után a regény egyik szereplője. „Nálunk a vallás a pap. (...) Ha jövő vasárnap a vegetáriánizmusról fog ilyen szépen zúgni, akkor a kálvinizmus a vegetáriánizmus lesz.”⁶³ Nagy kritika ez, az Ige egyházát megítélő kritika. Szabó Dezső nyilvánvalóan látéletet akart adni kora Magyarországról, a szociális, vallási és társadalmi feszültségekről, s nem rejti véka alá véleményét, hogy miként él vissza a református egyház az igehirdetés kiváltságával. Miként hangzanak el „jól bevált szóvirágok”⁶⁴ „megkönnyeztető stílusban,”⁶⁵ s miként silányul az igehirdetés öncéllá, egy személyes konfliktus megoldásává.⁶⁶ Ha pedig nincsenek személyes célok, marad az üres moralizálás, melyben a lelkipásztor „hangsúlyozza a fedhetetlen, józan életet.”⁶⁷

Zárszó

A 20. századi magyar református lelkesregényeken végigtekintve tetten érhető a Makkai Sándor által leírt igehirdetési válság. Hiányzik a személyes átéltség, az igehirdetők legtöbbször nem érzik a hallgatóságot, a kifejtett üzenet és a mindennapi élet között szakadék tátong, melyet a „templom szigetvilágában” elhangzó igehirdetések nem tudnak áthidalni, s nem történik meg az igehirdetés drámája, a kegyelmes Isten és a bűnös ember találkozása. A prédikációk annak ellenére, hogy hatást akarnak elérni, sokszor rossz eszközöz nyúlnak, a retorikus szóvirágok mögé bújtatott személyes sérelmek és önös célok, védőbeszéd, filozófiai vagy egyháztörténeti előadás formát öltenek az ige hirdetése helyett. Az elemzett regények olyan korban játszódnak, amikor a prédikáció „részben még a kivénült racionalizmus lapályin terelgette az álmos nyáját, részben a hazafias frazeológia csillog-

tatásával kápráztatta az éhező és szomjazó lelkeket, avagy a romantikus természetimádatnak hódolt,”⁶⁸ összegzi borúsan Makkai Sándor, egyben rámutatva a tartalom sivárságával párosuló művészietlen, ízléstelen formákra. Boross Géza szerint „a krisztusnélküliség párosulva az abszolút önkényes, subjektív textusválasztással és hihetetlen méretű retorikai ambíciókkal, odavezetett, hogy az első világháború előtt igehirdetésünk a mélypontra süllyed.”⁶⁹

Ebben a reménytelen, kietlen pusztában jelenik meg 1907-ben Kolozsvárott *Igehirdetésünk megújodása* címmel első publikációja Ravasz Lászlónak. A fiatal teológiai tanár 1915-ben megjelenő *Homiletikájában* a gyülekezeti igehirdetést, mint szónoki alkotást kultuszi keretek közé helyezi, melyben az igehirdető, mint hitvalló, bizonyágtévő próféta, a gyülekezet szükségére felelve életváltozást, épülést eszközöl. „A kultusznak, mint folyamatnak három tényezője van: az isteni javak, mint központi tényező, mint tárgyi értékrendszer; az erre, mint pótlékra utaló hiányérzet, s végül a kielégülésből származó új életmódosulat, meggyarapodás.”⁷⁰ Ravasz László teológiai munkássága és igehirdetői életműve révén „visszahozza a magyar református szószékre Krisztust, megéreztetni kortársai-val a református keresztyén teológia erejét, igazságát.”⁷¹

Makkai Sándor kolozsvári teológiai tanulmányai alatt a későbbi dunamelléki püspök tanítványa volt. „Ravasz László nemcsak írni, beszélni, igét hirdetni tanított, hanem személyiségével, életével, munkásságával növelte, építette, öntudatosította hitemet is. Jóllehet az igehirdetés elméletét a másodéveseknek adta elő, én már elsőéves koromban mohó kíváncsisággal olvastam végig litografált kéziratát, mely a későbbi nagy *Homiletikájának* első vázlata és megfogalmazása volt.”⁷² Makkai ismertető⁷³ is ír Az Út című lapban a megjelenő műről, majd sárospataki tanársága alatt tankönyvként használta. Bármennyire is csüggesztő a református igehirdetésről alkotott lenyomat az ismertetett regényekben, a Ravasz László által elindított,⁷⁴ s a Makkai Sándor által Erdélyben kitjesített homiletikai megújulás diadalra jutott a Kárpát-medencében, egyúttal elhozva az igeteológia és a református öntudatra ébredés korát. „Nem elég tehát az igazság és nem elég a költészet. Egy harmadik, új elem az, ami a szónoklat lényegét teszi: a próféta, amelynek értelme az, hogy lelket alakít, s a világban új magatartást teremti.”⁷⁵ Ebben a történeti kontextusban kell tehát olvasnunk az ismertetett regényeket, mindegyik két korszak határán áll, kifejezve a racionális-liberális kor alkonyát, s egyben előlegezve a történelmi kálvinizmus hitvalló igehirdetéseit, amikor már „a szónok tiszta célokkal, tiszta igazságtartalmakkal, tiszta érzelmekkel teszi érdekeltté a hallgatót abban, hogy saját életét önszántából változásra bírja.”⁷⁶ A megújuló igehirdetés lelket és életet alakító voltáról vall Makkai Sándor is „homiletikai hitvallásában,” melyet főhőse gondolatai nyomán ismerhet meg a *Holttenger* olvasója, s e tanulmány írója is ezekkel a gondolatokkal zárja a 20. századi lelkesregények igehirdetéseinek vizsgálatát:

„Neki magának mindig borzongató, félelmesen gyönyörű érzés volt a szószékbe föllépni. Még egész érintetlenségében tudta átérezni az igehirdetés aktusának misztériumát. Kiválasztott emberi szív, melyen keresztyén a végtelen belép a végesbe, az Isten szól az emberhez, a bűnös találkozik a Kegyelemmel. Tudta, hogy ki ő maga, minden éhetetlenségével és gyakorlatlanságával s tudta, hogy kik a hallgatói, egész földiességükben és alacsonyságukban. De ezeket a névtelenül földbekorhadó lényeket, itt a templomban, magas-

ra emelte és átragyogta az a csodálatos lehetőség, hogy gondolatokat kiálthat feléjük, testetlen szellemi valóságokat, melyek a végtelenből születtek. (...) Soha nem bibelődött a megszokott, untig szájbarágott apró erkölcsi tanácsokkal. Nem bízott a lapos tanítás erkölcsi hatásában. A bűn nem az értelem betegsége, hanem a szív megmérgezett indulataié. Krisztus nem aprózható el mindennapi jótanácsok morzsáivá. Ő az élő és életadó kenyér maga. Egészen kell ábrázolni, átadni őt, a Szeretetet magát, aki az Isten. László azon viaskodott, hogy miként tudja megfelelő szavakkal ezt az éltető egészet megjeleníteni előttük s titkos meggyőződés élt benne, hogy ez még inkább lehetséges itt a kicsinyek és együgyűek között, mint a műveltség előítéleteiben élők számára. Mert, aki maga az igazság és az élet, falusi parasztnak, mogorva halásznak, eldurvult adószedőknek nyilvánította ki isteni természetességgel a világ titkát. Megérezte, hogy a lélek, mint ősi anyanyelvére, figyelt föl az emberekben, mikor a szeretet hősiess szelídségéről beszélt nekik. Lehet, hogy csak ennyit tudtak róla mondani: gyönyörű volt és folytatták tovább hétköznapijaik megszokott robotját, de László mégis úgy érezte, láthatatlan szálak fonódnak a szívük köré, melyek mind erősebben kötik őket ahhoz, aminek a templom a látható bizonyítéka az életükben.”⁷⁷

Tikász Ábel

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ARATÓ Ferenc: A gyülekezeti élet alkalmai, in *Az igehirdetők kézikönyve*, Budapest, MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1980, 243–251.
- BAKSAY Sándor: *Pusztai találkozás*, Budapest, Franklin Társulat, 1907.
- BOROSS Géza: *Homiletika*, Pápa, Dunántúli Református Egyházkerület, 2015.
- FALUDY Pál: Könyvismertetés, *Sárospataki Református Lapok*, V. évfolyam, 1909/5, 47.
- FEKETE Károly: *Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága*, Debrecen, 1997.
- GULYÁS Benő: *Egyházi beszédek*, Miskolcz, Ism. Prot. Egyh. és Isk. Lap. 1889.
- GULYÁS Benő: *Egyházi beszédek*, Miskolcz, Ism. Prot. Egyh. és Isk. Lap. 1892.
- GULYÁS Benő: *Ravatalnál*, Miskolc, Lóvy József fia, 1907.
- LITERÁTY Zoltán: *Homiletika és retorika*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó, 2020.
- LITERÁTY Zoltán: *Rhetorical preaching*, Budapest–Paris, Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary, L'Harmattan Publishing, Éditions L'Harmattan, 2020.
- MAKKAI Sándor: A gyülekezeti igehirdetés elmélete (könyvismertetés), *Az Út*, Kolozsvár, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, 1916/1–2., 289–292.
- MAKKAI Sándor: *Az elátkozott óriások*, Kolozsvár, Minerva, 1928.
- MAKKAI Sándor: Az igehirdetés válsága, *Az Út*, Kolozsvár, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, 1925/7.
- MAKKAI Sándor: *Holttenger*, Budapest, Révai, 1936.
- MAKKAI Sándor: Ravasz László igehirdetői útja, in *És lőn világosság*, Budapest, Franklin Társulat, 1941.
- MAKKAI Sándor: *Szolgálatom*, Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1990.
- MÓRICZ Zsigmond: *A galamb papné*, Budapest, Európa, 2011.
- MÓRICZ Zsigmond: *Fáklya*, Budapest, Szépirodalmi, 1979.
- NAGY István: *Szemelvények a keresztyén prédikáció történetéből*, Budapest, Károli Egyetemi Kiadó, 2009.
- NYIRŐ József: *Az én népem*, Szeged, Lazi Könyvkiadó 2005.
- RÁKOSI Viktor: *Elnémult harangok*, Szeged, Lazi Könyvkiadó, 2013.
- RAVASZ László: A beszéd mint műalkotás, in *Legyen világosság III.*, Budapest, Franklin Társulat, 1938, 32–42.
- RAVASZ LÁSZLÓ: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, (Homiletika), Pápa, 1915.

- RÉVÉSZ BÁLINT: *Órációk és halotti egyházi beszédek*, Debrecen, 1893.
- RÉVÉSZ BÁLINT: *Ünnepi és évszaki egyházi beszédek*, Debrecen, 1893.
- RÉVÉSZ BÁLINT: *Ünnepi, évszaki és alkalmi egyházi beszédek*, Debrecen, 1893.
- RÉVÉSZ KÁLMÁN: Révész Bálint, *Dunántúli Protestáns Lap*, Pápa, II. évf., 1891/42, 667–668.
- SEREGÉLY Béla: Könyvismertetés, *Dunántúli Református Lap*, IX. évfolyam 1898/6., 94.
- SÜKÖS PÁL: *A keskeny úton*, Pécel, Immanuel Kiadó, 2004.
- SZABÓ DEZSŐ: *Az elsodort falu*, Budapest, Táltos, 1919.
- SZELÉNYI ÖDÖN: A protestáns lelkész a modern irodalomban, *Protestáns Szemle*, XXXII. évf., 1920/1., 16.
- SZETÉY SZABOLCS: *Adatok a magyar református prédikációs gyakorlat újraértékeléséhez 1784-1878 között*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, Károli Gáspár Református Egyetem, 2016.
- SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái*, III. kötet, V. kötet, Budapest, Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, 1894.
- URAY Sándor: Gyülekezeti imádságtan Révész Bálint homiletikája szerint, *Református Egyház*, XVIII. évfolyam, 1966/6., 143.
- VERESTÓI György: *Holtakkal való barátság*, Kolozsvár, 1783.

JEGYZETEK

- ¹ Ady Endre: Egy régi Kálvin-templomban
- ² A református kollégiumi környezetben játszódó Móricz Zsigmond: *Légy jó mindhalálig* és Szabó Magda: *Abigél* című regények nem tartalmaznak prédikációs részeket, csak rövid utalást arra nézve, hogy a főhősök figyelme az igehirdetés alatt elkalandozik, így az olvasó a prédikációkról nem nyerhet képet. Szabó Magda *Freskó* című regénye pedig műfajilag tér el a lelkészregényektől.
- ³ Makkai Sándor: *Holttenger*, Budapest, Révai, 1936.
- ⁴ Nyirő József: *Az én népem*, Szeged, Lazi Könyvkiadó, 2005.
- ⁵ Szabó Dezső: *Az elsodort falu*, Budapest, Táltos, 1919.
- ⁶ Rákosi Viktor: *Elnémult harangok*, Szeged, Lazi Könyvkiadó, 2013.
- ⁷ Sükös Pál: *A keskeny úton*, Pécel, Immanuel Kiadó, 2004.
- ⁸ Móricz Zsigmond: Fáklya, Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1979.
- ⁹ Móricz Zsigmond: *A galamb papné*, Budapest, Európa, 2011.
- ¹⁰ Szelényi Ödön: A protestáns lelkész a modern irodalomban, *Protestáns Szemle*, XXXII. évf., 1920/1., 16.
- ¹¹ Uo. 11.
- ¹² Baksay Sándor: *Pusztai találkozás*, Budapest, Franklin Társulat, 1907.
- ¹³ Makkai Sándor: Az igehirdetés válsága, *Az Út*, Kolozsvár, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet 1925/7.
- ¹⁴ Uo. 179.
- ¹⁵ Uo. 179.
- ¹⁶ Rákosi Viktor: *Elnémult harangok*, II/3.
- ¹⁷ Uo. II/3.
- ¹⁸ Makkai Sándor: Az igehirdetés válsága, 179.
- ¹⁹ Rákosi Viktor: *Elnémult harangok*, II/3.
- ²⁰ Makkai Sándor: *Holttenger*, III. fejezet
- ²¹ Uo. III. fejezet
- ²² Makkai Sándor: Az igehirdetés válsága, 180.
- ²³ Révész Kálmán: Révész Bálint, *Dunántúli Protestáns Lap*, Pápa, II. évf., 1891/42, 667–668.
- ²⁴ Szetey Szabolcs: *Adatok a magyar református prédikációs gyakorlat újraértékeléséhez 1784-1878 között*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, Károli Gáspár Református Egyetem, 2016, 114.
- ²⁵ Uray Sándor: Gyülekezeti imádságtan Révész Bálint homiletikája szerint, *Református Egyház*, XVIII. évfolyam, 1966/6., 143.
- ²⁶ Révész Kálmán: Révész Bálint, 668.
- ²⁷ Révész Bálint: *Ünnepi és évszaki egyházi beszédek*, Debrecen, 1893.
- ²⁸ Révész Bálint: *Ünnepi, évszaki és alkalmi egyházi beszédek*, Debrecen, 1893.
- ²⁹ Révész Bálint: *Órációk és halotti egyházi beszédek*, Debrecen, 1893.
- ³⁰ Gulyás Benő: *Egyházi beszédek*, Miskolcz, Ism. Prot. Egyh. és Isk. Lap. 1889.
- ³¹ Gulyás Benő: *Egyházi beszédek*, Miskolcz, Ism. Prot. Egyh. és Isk. Lap. 1892.

- 32 Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái, III. kötet*, Budapest, Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, 1894, 1549.
- 33 Faludy Pál: Könyvismertetés, *Sárospataki Református Lapok*, V. évfolyam, 1909/5, 47.
- 34 Gulyás Benő: *Ravatalnál*, Miskolc, Lövy József fia, 1907.
- 35 Idézi Faludy Pál: Könyvismertetés, 47.
- 36 Seregély Béla: Könyvismertetés, *Dunántúli Református Lap*, IX. évfolyam 1898/6., 94.
- 37 Uo. 95.
- 38 Verestői György: *Holtakkal való barátság*, Kolozsvár, 1783.
- 39 Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*, V. kötet, 1127.
- 40 Mórícz Zsigmond: *Fáklya*, IV/1.
- 41 Nagy István: *Szemelvények a keresztyén prédikáció történetéből*, Budapest, Károli Egyetemi Kiadó, 2009, 269.
- 42 Fekete Károly: *Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága*, Debrecen, 1997.
- 43 Makkai Sándor: *Az elátkozott óriások*, Kolozsvár, Minerva, 1928.
- 44 Fekete Károly: *Makkai Sándor*, 135.
- 45 Makkai Sándor: *Holtenger*, V. fejezet
- 46 Arató Ferenc: A gyülekezeti élet alkalmi, in *Az igehirdetők kézikönyve*, Budapest, MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1980, 243-251.
- 47 Makkai Sándor: *Holtenger*, V. fejezet
- 48 Nyíró József: *Az én népem*, I. fejezet
- 49 Makkai Sándor: Az igehirdetés válsága, 179.
- 50 Sükös Pál: *A keskeny úton*, 11.
- 51 Makkai Sándor: Az igehirdetés válsága, 179.
- 52 Uo.
- 53 Rákosi Viktor: *Elnémult harangok*, I/16. fejezet
- 54 Uo. I/17.
- 55 Makkai Sándor: Az igehirdetés válsága, 180.
- 56 Rákosi Viktor: *Elnémult harangok*, II/5.
- 57 Uo.
- 58 Makkai Sándor: Az igehirdetés válsága, 180.
- 59 Mórícz Zsigmond: *A galamb papné*, 16. fejezet
- 60 Makkai Sándor: Az igehirdetés válsága, 179.
- 61 Mórícz Zsigmond: *A galamb papné*, 16. fejezet
- 62 Szabó Dezső: *Az elsodort falu*, III/1. fejezet
- 63 Uo.
- 64 Uo. I/3. fejezet
- 65 Uo.
- 66 Uo.
- 67 Uo. XII/3. fejezet
- 68 Makkai Sándor: Ravasz László igehirdetői útja, in *És lőn világosság*, Budapest, Franklin Társulat, 1941, 15.
- 69 Boross Géza: *Homiletika*, Pápa, Dunántúli Református Egyházkerület, 2015, 224.
- 70 Ravasz László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, (Homiletika), Pápa, 1915, 244.
- 71 Boross Géza: *Homiletika*, 225.
- 72 Makkai Sándor: *Szolgálatom*, Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1990, 31.
- 73 Makkai Sándor: A gyülekezeti igehirdetés elmélete (könyvismertetés), *Az Út*, Kolozsvár, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, 1916/1–2., 289–292.
- 74 Literáty Zoltán: *Homiletika és retorika*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó, 2020, 209.
- 75 Ravasz László: A beszéd mint műalkotás, in *Legyen világosság III.*, Budapest, Franklin Társulat, 1938, 37.
- 76 Literáty, Zoltán: *Rhetorical preaching*, Budapest–Paris, Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary, L'Harmattan Publishing, Éditions L'Harmattan, 2020, 63, „if the preacher makes the listener interested to change his or her life for the better by expressing pure goals, pure truths, and pure emotions in the sermon.”
- 77 Makkai Sándor: *Holtenger*, IX. fejezet

A magyar baptista ifjúság néhány jellemzője és missziológiai kérdései

Írásunk egy 2016-os egyházszociológiai felmérés eredményeinek ismertetése a magyar baptista fiatalok hitéletének jellemzőiről. A tanulmány helyzetképet próbál felmutatni a 15–29 éves korosztály lelki állapotáról, szükségéről, döntési mechanizmusairól, társadalmi szerepvállalásáról. Az eredmények haszonnal forgathatók hasonló kutatások számára, illetve a korosztállyal való foglalkozásban. A tükörbe nézés arra is lehetőséget ad, hogy általa pozitív irányú változások is kialakulhatnak. Ezért írásunk kísérletet tesz missziológiai értékelésre is, ezen belül a jelenlegi helyzet néhány felmerült kérdésének vizsgálatára és a jövő lehetőségeinek jobb kiaknázásának érdekében egy fajta stratégiai szemlélet felvázolására.

Our paper describes the results of a 2016 church sociological survey on the characteristics of the faith of Hungarian Baptist Youth. The study tries to present a picture of the mental state, needs, decision-making mechanisms and social role of the 15–29 age group. The results can be useful for similar research and also in dealing with the above mentioned age groups. Self-evaluation also provides an opportunity for positive changes to take place. Therefore, our paper also attempts to make a missionary assessment thus including the examination of some of the issues that have arisen in the current situation. Beside, it outlines a kind of strategic approach in order to exploit the potential of the future better.

Bevezetés

„...Európa mai szellemi, spirituális környezetét a modernitás és a posztmodernitás határozza meg, ami kétségbe vonja a kereszténység igazságra támasztott igényét, így

nemcsak a keresztény hit, de az ember is krízisbe kerül”¹ – ahogyan Bodó Márta megfogalmazta. Ebben a környezetben különösen is aktuális és érdekes kérdés a magukat baptista fiataloknak vallók hithez, társadalomhoz, családhoz és a munka világához való hozzáállását vizsgálni. Ez